

Грисюк С.І. здобувач НУЦЗУ
ORCID: 0009-0004-1183-6062

*Hrysiuk S. I. Degree Candidate of National University of Civil Protection
of Ukraine*

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

THE SOCIAL SPHERE OF STATE POLICY

В статті розглянуто соціальну сферу держави в умовах зміни суспільно-економічних стосунків, коли особливу актуальність набувають питання управління і розвитку соціального комплексу. Від їх рішення залежить не лише успіх соціальних реформ, але і нормалізація соціально-політичної ситуації в Україні. Ефективне рішення соціальних проблем сприятиме підвищенню добробуту населення і усебічному розвитку особистості.

Рішення цих завдань вимагає вдосконалення системи управління соціальним розвитком, розробки нових принципів соціальної політики. Основою ефективного управління повинен стати системний підхід до оцінки соціального розвитку, що дозволить не лише об'єктивно оцінити рівень і якість життя населення, але і намітити шляхи подальшого розвитку.

Соціальна інфраструктура є лише складовою частиною соціальної сфери. Основу соціальної сфери складають соціальні стосунки, що є широким колом стосунків між людьми і їх об'єднаннями. Звуження області соціальної сфери тільки до сукупності установ без урахування соціальних стосунків, що складаються в результаті взаємодії людей один з одним, з соціальними інститутами, на нашу думку, не дозволить об'єктивно оцінити усі соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві

Ключові слова: *соціальна політика, соціальна сфера, сфера праці і трудових стосунків, соціальне обслуговування, державна політика.*

The article examines the social sphere of the state in the context of changing socio-economic relations, where the issues of managing and developing the social complex are becoming particularly relevant. The success of social reforms and the normalization of the social and-political situation in Ukraine depend on their resolution. The effective resolution of social problems will contribute to improving the well-being of the population and the comprehensive development of the individual.

Solving these tasks requires improving the system of social development management and developing new principles of social policy. The basis for effective management should be a systemic approach to assessing social development, which will allow for an objective evaluation of the population's living standards and quality of life, as well as the outlining of further development paths.

Social infrastructure is only a component part of the social sphere. The foundation of the social sphere is comprised of social relations, which are a wide range of relationships between people and their associations. In our opinion, narrowing the scope of the social sphere solely to a set of institutions without considering the social relations that arise from the interaction of people with one another and with social institutions will not allow for an objective evaluation of all social processes occurring in society.

Keywords: *social policy, social sphere, sphere of labor and labor relations, social services, state policy.*

Постановка проблеми. Поняття «соціальне» вживається в науці в двох сенсах: широкому і вузькому. У широкому значенні слова «соціальне» вживається як синонім «громадський». У вузькому значенні слова «соціальне» вживається як відносно самостійна сфера громадського життя разом з матеріально-виробничою, політичною, культурно-духовною сферою. Соціальна сфера є специфічною областю зв'язків і стосунків, що складаються між людьми, і включає усю сукупність умов і чинників, що забезпечують відтворення, розвиток і вдосконалення громадських груп і індивідів.

Щоб жити, працювати, творити, людині необхідно постійно відновлювати свої сили, енергію (т. е. він повинен відтворювати сам себе). Так здійснюється просте відтворення. Але для того, щоб суспільство не стояло на місці, а постійно рухалося вперед, людина повинна піклуватися не лише про себе, але і про свою сім'ю (відтворення дітей), а також допомагати жити своїм родичам і найближчому оточенню. Тобто для нормального функціонування суспільства потрібно не просте, а розширене відтворення. Соціальна сфера покликана забезпечити відтворення людини і задовольнити постійно зростаючі потреби людей в життєвих благах.

Звідси «соціальне» у вузькому значенні слова - це сфера громадських стосунків, що регулює стосунки між людьми, класами, соціальними групами, з приводу отримання і перерозподілу матеріальних благ, задоволення постійно зростаючих життєвих потреб населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Основні аспекти розвитку соціальної сфери держави визначено в роботах, які використано при написанні даної статті, а саме[1-5].

Метою статті є аналіз розвитку соціальної сфери держави.

Виклад основного матеріалу. Оскільки людина за вдачею істота громадська і не може жити наодинці, а об'єднується в різні групи і шари, та більшість цих груп (сім'я, шари, класи і т. д.) виникають об'єктивно в силу

розподілу праці, демографічних, природних чинників, регіональних і національних особливостей. Ці групи, що об'єктивно створюються людьми, прийнято називати соціальними групами (шарами). Їх сукупність утворює соціальну структуру суспільства.

Соціальна структура суспільства - це сукупність усіх соціальних груп, шарів, класів і інших соціальних спільностей, виникаючих об'єктивно, а також їх зв'язку і взаємовідношення. Соціальна структура - це ядро соціальної сфери.

В процесі життєдіяльності люди вступають у відносини між собою, у тому числі і соціальні стосунки. Соціальні стосунки (у вузькому значенні слова) - це відношення людей і їх соціальних груп з приводу отримання і перерозподілу матеріальних і життєвих благ, необхідних для самореалізації людини (чи групи) як творчого суб'єкта. Структурно ці соціальні стосунки можна класифікувати за спектром потреб, які люди покликані задовольняти, щоб жити [1].

Галузями соціальної сфери є:

1. Сфера демографічних процесів (народження і смертність населення, характеристика населення, процеси міграції і щлюби та т. д.).

2. Сфера праці і трудових стосунків (оплата праці, охорона праці, зайнятність населення, соціальне страхування).

3. Продовольчий сектор (задоволення потреб людей в їжі високої якості і необхідної кількості).

4. Соціально-екологічна сфера (підтримка довкілля на рівні, здоров'я населення, потреба у воді, повітрі, сонячній енергії; запобігання природним катаклізмам).

5. Система доходів населення і їх регулювання (життєвий рівень, добробут, пенсійне забезпечення).

6. Система соціальної інфраструктури (житло, зв'язок, транспорт, торгове і побутове обслуговування населення).

7. Соціально-культурна сфера (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, туризм).

8. Система соціального захисту населення (підтримка непрацездатних, незаможних громадян, усіх категорій осіб, що опинилися у важкій життєвій ситуації).

Міра розвиненості соціальної сфери визначається системою соціальних індикаторів (показників) :

1. Народжуваність.

2. Дитяча смертність.

3. Середня тривалість життя.

4. Величина прожиткового мінімуму.

5. Доля населення, що знаходиться за порогом бідності.

6. Величина поляризації доходів багатих і бідних верств населення.

7. Доля безробітних в загальній чисельності працездатного населення.
8. Число осіб, що здобувають освіту.
9. Перелік медичних послуг, доступних усьому населенню.

Для законодавчих і виконавчих органів влади, а також для органів місцевого самоврядування ці показники виступають як соціальні нормативи, на досягнення яких має бути орієнтована економіка країни. Ці соціальні індикатори покладені в основу інтегрованого показника, що введеного ООН і дістав назву ІРЛП (індекс розвитку людського потенціалу). Нині за цим показником лідирують наступні країни: Норвегія, Канада, Японія, Бельгія, США, Нідерланди [5].

Розглянемо ядро соціальної сфери - соціальну структуру суспільства. Соціальна структура суспільства не є постійною, вона увесь час змінюється разом з суспільством. Ці зміни особливо помітні в Україні, оскільки у зв'язку з переходом до ринку з'явилися не лише нові класи і соціальні групи суспільства, але істотні зміни сталися і усередині тих класів і соціальних груп, які функціонували ще в радянський період. У соціальній структурі сучасного суспільства можна виділити два рівні: макроструктуру і мікроструктуру

Макроструктура - це основні класи і соціальні шари сучасного українського суспільства

Мікроструктура - це дрібніші соціальні групи в порівнянні з класами, що не мають, як правило, класових ознак (раніше усього головного з них - відношення до засобів виробництва) [4].

Таким чином, соціальна структура сучасного суспільства дуже складна і неоднорідна. У ній можна простежити ряд нових тенденцій :

1. Ускладнення соціальної структури суспільства, поява в ній нових класів і соціальних шарів (наприклад, бізнес-шар, середній клас, безробітні).

2. Соціальна диференціація суспільства. Сьогодні українське суспільство не є однорідним, усередині кожного класу, шару, групи спостерігається соціальне розшарування. Розшарування і диференціація здійснюється з різних підстав:

- за доходами (багаті і бідні);
- за релігійними приналежностями;
- за рівнем і якістю освіти;
- за партійною приналежністю;
- за відношенням до влади;
- за участю в підприємницькій діяльності і т. д.

При цьому у кожної групи є свої інтереси, які частенько суперечливі, що веде іноді до конфліктів і взаємної нетерпимості.

Таким чином, в соціальній структурі суспільства за останні 10-15 років нарастають негативні тенденції, переважаючи над позитивними. Звідси найважливішим завданням соціальної політики держави є подолання негативних тенденцій і вирішення основного протиріччя соціальної сфери -

між постійно зростаючими потребами людей і можливостями їх задоволення.

Проте вирішення протиріч і негативних тенденцій соціальної сфери супроводжується певними труднощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Які ж труднощі реалізації соціальних програм?

1. Фінансування соціальних програм, як і фінансування соціальної сфери, як і раніше здійснюється за залишковим принципом [2]

2. Неопрацьованість (чи відсутність зовсім) державних соціальних стандартів стосовно нових умов ринкової економіки.

3. Низький науковий рівень опрацювання соціальних служб. Соціальні служби існують порівняно недавно (лише 10-15 років), і хоча вони встигли накопити певний досвід і мають деякі успіхи в соціальній сфері, але їм явно доки бракує наукової обґрунтованості багатьох соціальних програм, уміння грамотно втілювати в життя рекомендації учених. Одночасно і наукові розробки доки ще слабкі і явно відстають від життя.

4. Слабка законодавча база соціальної політики. Так, досі в нашій країні немає Соціального кодексу, який був би здатний створити єдину законодавчу базу для соціальної сфери. Існуюче нині соціальне законодавство дуже суперечливе, розрізнено і далеко не завжди відповідає вимогам сучасного етапу розвитку суспільства. Усе це викликає недовіру громадян до соціальної політики держави і змушує населення все частіше звертатися до суду або влаштовувати протестні акції.

5. Недостатньо хороша і серйозна підготовка кадрів для управління соціальною сферою. Хоча на початку 90-х рр. XX ст. були прийняті правильні і своєчасні рішення з підготовки соціальних працівників, але, на жаль, кваліфікованих кадрів вищої ланки виявилось явно недостатньо. У кращому разі це були фахівці лише у якійсь одній галузі соціальної сфери (освіті, медицині, культурі, страховій справі). А для управління соціальними процесами були потрібні фахівці широкого профілю, що однаково добре знають соціальне законодавство, управління і менеджмент, що володіють новими інформаційними технологіями, уміють самостійно аналізувати, систематизувати, направляти і прогнозувати соціальні процеси не лише на рівні регіону, але і країни в цілому.

6. Соціальне утриманство, яке досі переважає серед населення (особливо старшого покоління). Люди все ще вважають за краще сподіватися на державу в захисті своїх соціальних прав і доки не навчилися повною мірою боротися за себе самостійно і заробляти собі на життя.

7. Відсутність соціальної солідарності і індивідуалізм.

Соціальна політика як головний інструмент перетворень соціальної сфери покликана реалізувати соціальні права людини і сприяти створенню

сприятливого довкілля для розкриття творчого потенціалу кожної окремої особи і суспільства в цілому.

Найбільш вузьким є поняття «Соціальне обслуговування». Соціальне обслуговування є діяльністю соціальних служб з соціальної підтримки, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведенню соціальної адаптації і реабілітації громадян, що знаходяться у важкій життєвій ситуації. Під важкою життєвою ситуацією зазвичай розуміються випадки: 1) хвороба; 2) старість; 3) інвалідність; 4) безробіття; 5) втрата годувальника; 6) стихійне лихо; 7) втрата житла.

Поняття «Соціальний захист» уперше з'явилося за кордоном і отримало офіційне закріплення спочатку в законі про соціальний захист, прийнятому у рамках політики нового курсу Ф. Д. Рузвельта в 1935 р., а пізніше, в 40-х рр., в документах Міжнародної організації праці. За визначенням соціальний захист - це «захист, який суспільство забезпечує своїм членам за допомогою набору громадських заходів від економічних і соціальних лих, які обумовлені припиненням або істотним зниженням заробітків в результаті хвороби, пологів, виробничих нещасних випадків, безробіття, старості і смерті; забезпечення медичної допомоги; забезпечення субсидій сім'ям з дітьми» [5]. Таким чином, поняття «Соціальний захист» - це ширше поняття, воно включає не лише соціальне обслуговування, але і систему соціального забезпечення. Для України це поняття досить нове, воно з'явилося з початком переходу від планової економіки до ринкових стосунків, а тому в нашій країні доки ще не склалося загальноприйнятого поняття соціального захисту в тому сенсі, як воно використовується в країнах з розвиненою ринковою економікою.

Під системою соціального захисту слід розуміти сукупність інститутів і заходів, спрямованих на захист індивідів і соціальних груп від соціальних ризиків, які можуть привести до повної або часткової втрати економічної самостійності і соціального благополуччя. В цьому випадку під соціальними ризиками розуміються ризики, що виникають з причин громадського характеру і мало залежні від волі окремої людини.

Поняття «Соціальна політика» за своїм обсягом ще ширше, ніж соціальний захист. Соціальна політика - це комплекс заходів, здійснюваних державними і недержавними організаціями і спрямованих на захист і дотримання економічних, соціальних і правових інтересів населення. Мета соціальної політики - задоволення постійно зростаючих потреб громадян і створення гідних умов життя [2].

Виходячи з цієї мети, змістом соціальної політики є напрями соціальної політики (відповідно до галузей соціальної сфери), в яких реалізується усе багатство життєвих потреб населення :

1. Демографічна політика (т. е. регулювання чисельності населення через стимулювання народжуваності, скорочення смертності, у тому числі і дитячою; ефективне управління міграційними потоками і т. д.).

2. Продовольча політика (політика, спрямована на створення умов, що забезпечують задоволення потреб різних груп населення в раціональному, здоровому харчуванні відповідно до вимог медичної науки і з урахуванням традицій, звичок і економічного стану).

3. Політика у сфері праці і трудових стосунків (оплата праці, охорона праці, зайнятість населення, вирішення трудових суперечок і конфліктів, соціальне партнерство).

4. Політика регулювання доходів населення (поліпшення життєвого рівня, добробуту населення).

5. Соціально-екологічна політика (охорона довкілля, відповідність її санітарно-епідеміологічним нормам).

6. Розвиток соціально-культурної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму).

7. Розвиток соціальної інфраструктури (житлова політика, торгове і побутове обслуговування населення, розвиток транспорту і зв'язку).

8. Соціальний захист населення (захист соціальних груп і окремих індивідів від соціальних ризиків, які можуть привести до втрати економічної самостійності і погіршення соціального благополуччя; захист незаможних верств населення і окремих категорій громадян, уразливих в соціальному плані: діти, молодь, інваліди, пенсіонери і т. д.) [4].

Проводячи соціальну політику, важливо тримати у полі зору усі її напрями, не залишаючи без уваги жодного з них. Навряд чи можна визнати сильною і правильною таку соціальну політику, у рамках якої віддається перевага розвитку освіти, культури на шкоду рішення проблем зайнятості населення або пенсійного забезпечення.

Суть соціальної політики виявляється через взаємовідносини елементів соціальної структури - соціальних шарів, класів і груп. Вони можуть бути активними або пасивними, усвідомлювати або не усвідомлювати свої інтереси, бути організованими або бути політично не організованими, але у будь-якому випадку стійкість таких соціальних груп залежатиме від комплексу громадських умов їх існування і розвитку, від того, наскільки повно і грамотно задовольняються їх життєві потреби.

Соціальна політика як цілеспрямована і свідомо діяльність по управлінню соціальною сферою будується на певних принципах [1]:

1. Принцип гуманізму. Оскільки головною цінністю будь-якого суспільства є людина, то її благополуччя, задоволення його життєвих потреб знаходиться в центрі соціальної політики будь-якої держави. У нашій країні цей принцип знайшов конституційне закріплення.

2. Принцип рівних можливостей. Сучасна Україна націлена на будівництво правової держави, що закріплено в Конституції України. У правовій державі гарантується «рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також інших обставин». Звідси і в соціальній політиці цей принцип повинен виконуватися неухильно і забезпечувати усім громадянам рівні можливості для отримання соціальних благ, передбачених законодавством.

3. Принцип законності і відповідності державним стандартам. Він передбачає надання громадянам відповідно до закону гарантованого державою мінімуму соціальних послуг з навчання, виховання, духовного і фізичного розвитку, професійної підготовки і раціонального працевлаштування. Їх об'єм, види і якість повинні забезпечити необхідний розвиток особистості і підготовку до самостійного життя. Цей принцип передбачає збалансованість цілей і можливостей реалізації соціальної політики.

4. Принцип адресності і доступності. На відміну від радянської моделі соціальної політики, де соціальні блага отримували усі громадяни через громадські фонди споживання, в ринкових умовах держава надає соціальну підтримку адресно, т. е. не усім громадянам, а переважно тим категоріям і групам, які їй більше потребують: незаможні, інваліди, діти, що залишилися без піклування батьків і т. д., найбільш соціально уразливим категоріям. При цьому держава виходить з того, що ця соціальна допомога має бути доступна. Громадянин не повинен тижнями і місяцями оббивати пороги кабінетів чиновників, щоб отримати допомогу або компенсацію, які йому належать згідно із законом.

5. Принцип індивідуальної соціальної відповідальності. Він вимагає від особи, сім'ї, групи докладання максимальних зусиль для самопомогі і самозабезпечення, сприяння і допомоги самому собі в соціальній реабілітації і адаптації. Багаторічне існування державного патерналізму і державної опіки привело до того, що багато людей пасивно чекають підтримки від держави, не замислюючись про свій вклад в організацію власної долі.

6. Принцип соціального партнерства. Це система взаємовідносин між працівниками, працедавцями і органами державної влади, спрямована на забезпечення суперечливих інтересів різних соціальних шарів, груп, держави з метою вирішення соціальних конфліктів і забезпечення підтримки соціального розвитку.

7. Принцип субсидарности (підтримка). Він передбачає надання переваги громадським ініціативам в порівнянні з державними органами при фінансуванні заходів в сфері соціальної політики. Реалізація принципу

субсидарності дозволяє не лише ефективніше використати існуючі матеріальні ресурси, але і гнучкіше реагувати на знову виникаючі соціальні запити громадян і залучати їх самих до рішення соціальних проблем.

Висновки. Таким чином, в процесі реалізації соціальної політики важливо правильно вибудовувати її пріоритети. Вони розрізняються залежно від конкретних етапів і умов розвитку, регіональних і корпоративних аспектів і особливостей. Якщо ж говорити про пріоритети стосовно тих або інших соціальних груп, то вони були спрямовані передусім на найуразливіші і соціально менш захищені групи.

Список використаних джерел:

1. Авраменко Н.В. Формування розвитку системи соціально-трудового партнерства в Україні. // Держава та регіони. 2009. № 2. С. 21-30.
2. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні : [навч. посіб.] / Кол. авт.; за заг. ред. В.А. Ребкала, В.В. Тертички. К. : УАДУ, 2000. 232 с.
3. Козаков В.М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні Монографія . К.: Видавництво НАДУ, 2007. 284 с.
4. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 273 с.
5. Сиченко, В. В. Інтеграційна стратегія впровадження соціальної доктрини в державній політиці Євросоюзу. Інвестиції : практика та досвід. 2013. № 21. С. 123–125.

References:

1. Report on the Implementation of the State Program for the Development of the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2020. Kyiv: Ministry of Defense of Ukraine, 2021. 156 p.
2. Bohdanovych, V.Yu., Svyda, I.Yu. State Management of Security and Defense Sector Reform in Ukraine: textbook. Kyiv: NUOU, 2020. 432 p.
3. Semenchenko, A.I. Methodological Foundations of State Management in the Field of National Security of Ukraine: monograph. Kyiv: NAPA, 2019. 328 p.
4. Ustymenko, O.V. Transformation of Ukraine's National Security System in the Context of European Integration. Strategic Priorities. 2019. No. 3. pp. 43-58.
5. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" dated June 21, 2018 No. 2469-VIII.
6. Law of Ukraine "On Local State Administrations" dated April 9, 1999 No. 586-XIV.
7. Law of Ukraine "On Military-Civil Administrations" dated February 3,

2015 No. 141-VIII. 469

8. Fluri, Ph., Badrak, V. Defense Reform: Ukrainian Dimension – 2020. Kyiv: Centre for Army, Conversion and Disarmament Studies, 2020. 272 p.

9. Concept for the Development of the Security and Defense Sector of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated March 14, 2016 No. 92/2016